

Cytowanie

CHICAGO: M. Stachowiak-Kudła, *Postrzeżenie realizacji wolności akademickiej przez nauczycieli akademickich w Polsce*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2023, nr 6, s. 271–285, <https://doi.org/10.15804/ppk.2023.06.20>

APA: Stachowiak-Kudła, M. (2023), *Postrzeżenie realizacji wolności akademickiej przez nauczycieli akademickich w Polsce*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” nr 6, s. 271–285, <https://doi.org/10.15804/ppk.2023.06.01>

Monika Stachowiak-Kudła

ORCID ID: 0000-0001-5718-454X

Uniwersytet w Siedlcach

E-mail: mstachowiak@poczta.fm

**Postrzeżenie realizacji wolności akademickiej
przez nauczycieli akademickich w Polsce**

Słowa kluczowe: wolność badań naukowych, wolność nauczania, wolność akademicka, teoria postrzegania praw człowieka

Keywords: academic freedom, freedom of scientific research, freedom of teaching, the theory of the perception of human rights

Streszczenie

Wychodząc od teorii postrzegania praw człowieka i wolności podstawowych, artykuł identyfikuje rodzaje naruszeń wolności akademickiej w polskich szkołach wyższych oraz cechy nauczycieli akademickich i typ uczelni, których te naruszenia najczęściej dotyczą. W opracowaniu zostały wykorzystane podstawowe miary statystyki opisowej, a także metoda najmniejszych kwadratów. Badanie ujawnia, że bardziej pozytywnie postrzegają realizację wolności akademickiej nauczyciele akademicy zatrudnieni na stanowisku profesora i profesora uczelni. Natomiast w największym stopniu naruszenia odczuwają osoby zajmujące niższe stanowiska z długim stażem pracy. Nauczyciele akademicy zatrudnieni

ni w uczelniach o długiej tradycji kształcenia pozytywniej odczuwają realizację wolności akademickiej niż ich koledzy zatrudnieni w uczelniach o krótkiej tradycji kształcenia.

Abstract

Perception of the Implementation of Academic Freedom by Academic Teachers in Poland

Stemming from the theory of the perception of human rights, the article identifies the main types of violations of academic freedom in Polish universities, the features of scientists, and the type of university the most often affected by these violations. The methods involve basic descriptive statistics measures and ordinary least squares regression. The study reveals that perceived academic freedom is higher for full professors or university professors than for assistant professors. The highest violations are felt by scientists holding lower academic positions but with long work experience. Academics employed at universities with a long tradition of education perceive the implementation of academic freedom more positively than their colleagues employed at universities with a short tradition of education.

✱

I. Wprowadzenie

Modele pozwalające na ocenę publicznego postrzegania realizacji praw człowieka uwzględniają dwa czynniki. Pierwszy z tych czynników to kontekst polityczny, w którym obywatele oceniają poziom poszanowania ich praw. Natomiast drugi to predyspozycje ludzi do odmiennej oceny warunków realizacji praw człowieka. Modele pozwalające na ocenę publicznego postrzegania wolności akademickiej uwzględniają dodatkowo warunki realizacji tej wolności na danej uczelni. Teoria, która wyjaśnia te czynniki nazywana jest teorią postrzegania praw człowieka¹ i można ją odnieść również do wolności podstawowych.

---

¹ C. Henderson, *Population pressures and political repression*, „Social Science Quarterly” 1993, t. 74, nr 2, s. 322–333; C. Anderson, P.M. Regan, R.L. Ostergard, *Political repression and public perceptions of human rights*, „Political Research Quarterly” 2002, t. 55, nr 2, s. 439–456; M. Carlson, O. Listhaug, *Citizens’ perceptions of human rights practices: an analysis of 55 coun-*

Celem tego artykułu jest identyfikacja rodzajów naruszeń wolności akademickiej w polskich szkołach wyższych oraz cech nauczycieli akademickich i uczelni, których te naruszenia najczęściej dotyczą. Podjęcie tematu postrzegania realizacji wolności akademickiej jest uzasadnione istnieniem luki badawczej.

W artykule zweryfikowano dwie podstawowe hipotezy: Hipoteza 1: Zajmowane stanowisko ma wpływ na deklarowany przez nauczycieli akademickich reprezentujących dyscypliny nauki prawne, nauki o polityce i administracji, nauki socjologiczne i historię poziom faktycznej ochrony wolności akademickiej na polskich uczelniach. Hipoteza 2: Pozytywniej postrzegają wolność akademicką nauczyciele akademicy zatrudnieni w uczelniach o długiej tradycji kształcenia.

II. Wolność akademicka – pojęcie i istota

Wolność akademicka należy do grupy wolności podstawowych gwarantowanych przez art. 13 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej² oraz art. 73 Konstytucji RP³, w którym pojawia się w postaci wolności badań naukowych i wolności nauczania⁴. Postanowienia Konstytucji gwarantują również prawa i wolności, z którymi wolność akademicka jest związana, a mianowicie wolność wypowiedzi (art. 54), autonomię szkół wyższych (art. 70 ust. 5), prawo dostępu do informacji publicznej (art. 61) oraz prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska (art. 74 ust. 3)⁵. Konstytucyjne gwarancje wolności aka-

---

tries, „Journal of Peace Research” 2007, t. 44, nr 4, s. 465–483; D.-G. Barton, C. Hillebrecht, S.C. Wals, *A neglected nexus: Human rights and public perceptions*, „Journal of Human Rights” 2017, t. 16, nr 3, s. 293–313.

² Dz.U.UE z 7 czerwca 2016 r. 2016/C 202/02.

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78 poz. 483 ze zm.).

⁴ Wolność badań naukowych oraz wolność nauczania Leszek Garlicki rozumie łącznie, jako wolność nauki, zobacz: L. Garlicki, *Komentarz do art. 73 [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. III, red. L. Garlicki, Warszawa 2003, s. 5, 6.

⁵ Na ów związek zwrócił uwagę Trybunał Konstytucyjny na przykład w wyroku z 28 kwietnia 2009 r., sygn. akt K 27/07 (Dz.U. Nr 68 poz. 584). Zobacz także: S. Jarosz-Żukowska, Ł. Żukowski, *Wolność badań naukowych i nauczania [w:] Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014, s. 723.

demickiej w Polsce zostały bardzo wysoko ocenione w dwóch badaniach porównawczych. Pierwszym przeprowadzonym przez Terence Karran na próbie państw europejskich⁶ oraz w drugim przeprowadzonym przez Janika Spannagel na próbie 203 państw⁷.

Konstytucja zapewnia „każdemu” wolność badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, a także wolność nauczania (art. 73). Oznacza to, iż wolność akademicka nie musi być związana ze środowiskiem akademickim czy też naukowym⁸. Pojęcie „każdy” odnosi się do osób fizycznych, a nie do podmiotów zbiorowych, takich jak osoby prawne, czy też jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej.

W polskim porządku prawnym brakuje legalnej definicji wolności akademickiej, stąd też w razie sporu o istocie tej wolności decydują sądy i Trybunał Konstytucyjny. Ten ostatni interpretuje istotę wolności badań naukowych jako „swobodę wyboru przedmiotu badań, metody badawczej oraz sposobu prezentacji dokonanych ustaleń”. Natomiast wolność nauczania utożsamia ze swobodą systematycznego przekazywania wiedzy innym osobom⁹.

Wolność to brak przeszkód dla możliwych wyborów i działań¹⁰. Wolność akademicka to „wolność od” działań władzy państwowej (wolność negatywna) i jednocześnie „wolność do” swobodnego doboru treści nauczania, metod dydaktycznych oraz formy weryfikacji efektów kształcenia a także wyboru tematu badań naukowych, metod prowadzenia tych badań oraz możliwości ogłaszania ich wyników w wybranej formie i dowolnym wydawnictwie (wolność pozytywna)¹¹. W literaturze podkreśla się, iż wolność akademicka

---

⁶ T. Karran, *Academic freedom in Europe: a preliminary comparative analysis*, „Higher Education Policy” 2007, t. 20, s. 289–313.

⁷ J. Spannagel, *Introducing Academic Freedom in Constitutions: a new global dataset, 1789–2022*, „European Political Science” 2023, <https://doi.org/10.1057/s41304-023-00446-5>.

⁸ Wyrok TK z 28 kwietnia 2009 r. ...; A. Wasilewski, *Wolność nauki jako przedmiot regulacji prawnej*, „Studia Iuridica” 1996, nr XXXII, s. 263; M. Świstak, *Autonomia publicznych uczelni akademickich w Polsce*, Lublin 2022, s. 399.

⁹ Wyrok TK z 12 kwietnia 2012 r. sygn. akt SK 30/10 (Dz.U. 2012 poz. 431).

¹⁰ I. Berlin, *Introduction* [w:] *Liberty. Incorporating four essays on liberty*, red. H. Hardy, Oxford 2004 [1969], s. 32.

¹¹ M. Stachowiak-Kudła, S. Westa, C. Santos Botelho, I. Bartha, *Academic freedom as a defensive right*, „Hague Journal on the Rule of Law” 2023, nr 15, s. 161–190. Porównaj także: Wyrok TK z 7 lutego 2006 r. sygn. akt SK 45/04 (Dz.U. Nr 25 poz. 192); A. Chorążewska,

chroni działalność naukową i tą w zakresie nauczania również przed ingerencją władz uczelni i wydziału, innych naukowców, studentów i korporacji, zapewniając poszczególnym nauczycielom akademickim chronioną autonomiczną przestrzeń¹².

Trybunał Konstytucyjny stwierdził, że wolność akademicka może być ograniczona w poszczególnych przejawach jej realizacji ze względu na prawa i wolności innych osób¹³. Konstytucja określa możliwe pole ograniczenia korzystania z wolności akademickiej w art. 31 ust. 3: może ono „być nałożone tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy jest to konieczne w demokratycznym państwie dla ochrony jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, lub w celu ochrony środowiska naturalnego, zdrowia lub moralności publicznej lub wolności i praw innych osób. Ograniczenia takie nie mogą naruszać istoty wolności i praw”. Przykładem takich przepisów jest art. 36 ustawy z 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu¹⁴, zgodnie z którym dokumenty zgromadzone przez Instytut Pamięci Narodowej udostępnia się w celu prowadzenia badań naukowych na pisemny wniosek zawierający m.in. rekomendację pracownika naukowego uprawnionego do prowadzenia badań naukowych w dyscyplinach nauk humanistycznych, społecznych, gospodarki lub prawa – w przypadku osób niebędących takimi pracownikami. Wymóg ten chroni prywatność osób, których archiwa dotyczą¹⁵.

Należy również podkreślić, iż wolność akademicka nie jest wolnością do nauczania niezależnie od kryteriów organizacyjnych ustalonych przez władze uczelni lub wydziału. A ingerencja w tą wolność jest uzasadniona również wówczas, gdy jej celem jest zapewnienie jakości kształcenia¹⁶.

W zakresie pozycji „wolności akademickiej” w kolizji z innymi prawami należy zauważyć, iż z dotychczasowych badań empirycznych nad orzecznictwem sądów konstytucyjnych państw europejskich wynika, że wolność akademicka jest silnym prawem tylko, gdy koliduje z prawem uczelni do auto-

---

Wolność nauczania a autonomia edukacji akademickiej zgodnie z ustawą 2.0, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2023, nr 1, s. 193.

¹² M. Stachowiak-Kudła, S. Westa, C. Santos Botelho, I. Bartha, *op.cit.*, s. 161–190.

¹³ Wyrok TK z 25 listopada 2008 r. sygn. akt K 5/08 (Dz.U. Nr 216 poz. 1380).

¹⁴ T.j. Dz.U. 2023 poz. 102.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Zobacz: M. Stachowiak-Kudła, S. Westa, C. Santos Botelho, I. Bartha, *op.cit.*, s. 170.

mii¹⁷, co wynika z faktu, że głównym celem autonomii uczelni jest ochrona wolności akademickiej¹⁸. Kiedy sądy konstytucyjne rozstrzygają konflikt między wolnością akademicką a autonomią uniwersytetu, ta ostatnia jest odrębnym prawem, a nie kolejnym aspektem wolności akademickiej¹⁹.

Ustawa z 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce w zakresie wolności akademickiej²⁰, wskazuje po pierwsze, iż tworzenie optymalnych warunków dla realizacji tej wolności jest obowiązkiem władzy publicznej (w Preambule). Po drugie wolność nauczania, badań naukowych i ogłaszania ich wyników wraz z wolnością twórczości artystycznej oraz autonomią uczelni są podstawą systemu szkolnictwa wyższego i nauki (art. 3 ust. 1). Po trzecie, ustawa określa, iż zapewnianie w uczelni poszanowania tych wolności należy do zadań rektora (art. 23 ust. 2 pkt 2a).

W wymiarze praktycznym wolność akademicka sprowadza się do tego, że państwo nie może nakazywać opracowywania programów studiów kierując się jakimikolwiek dyrektywami filozoficznymi, estetycznymi, politycznymi, ideologicznymi bądź religijnymi. Nauczyciele akademicy nie mogą zostać ukarani za polityczne, religijne, światopoglądowe lub filozoficzne przekonania, podobnie nie mogą zostać ukarani za wyrażanie opinii na temat szkoły wyższej, w której pracują. Słusznie stwierdza Zbyszko Melosik, iż nie muszą oni reprezentować poglądów preferowanych przez władze szkoły wyższej, w której pracują²¹. W wymiarze praktycznym wolność akademicka oznacza również, iż nie można zabronić członkom społeczności akademickiej uczestnictwa w działaniach organizacji zawodowych lub akademickich organizacji przedstawicielskich.

---

¹⁷ M. Stachowiak-Kudła, *Academic freedom as a source of rights' violations: a European perspective*, „Higher Education” 2021, t. 82, nr 5, s. 1031–1048.

¹⁸ Trybunał Konstytucyjny w Polsce podkreślił szczególny związek między wolnością akademicką a autonomią uczelni w wyroku z 7 lutego 2006 r. ... „autonomia szkół wyższych ma na celu stworzenie tym instytucjom warunków dla optymalnej realizacji ich zadań w zakresie prowadzenia badań naukowych oraz nauczania”.

¹⁹ M. Stachowiak-Kudła, *Academic freedom as a source of rights' violations...*, s. 1031–1048. Przeciwnie stanowisko reprezentują M. Gołda-Sobczak, *Aspekt międzynarodowy statusu wolności akademickiej w kulturze europejskiej*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2014, nr 3, s. 145–168 uważając, iż na wolność akademicką składa się również autonomia uniwersytetu.

²⁰ T.j. Dz.U. 2023 poz. 742.

²¹ Z. Melosik, *Wolność akademicka. Konteksty i rekonstrukcje*, „Rocznik Lubuski” 2015, t. 41, nr 2, s. 13–14.

W zakresie skutków ochrony wynikającej z wolności akademickiej w dotychczasowej literaturze wskazano, iż długi okres gwarancji tej wolności w danym państwie pozytywnie wpływa na poziom prowadzonych badań naukowych i pozycje uniwersytetów w światowych rankingach²².

W rezultacie wolność akademicka w Polsce jest przede wszystkim wolnością do wyrażania poglądów naukowych w publikacji naukowej, na konferencji naukowej, podczas zajęć dydaktycznych bądź w innej formie. Dzieje się tak z uwagi na prawo uczelni do autonomii określone w art. 70 ust. 5 Konstytucji RP i wynikające z tego prawa kompetencje organów uczelni w zakresie organizacji kształcenia określone w ustawie Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Inaczej mówiąc wolność akademicka w części wolności nauczania jest w Polsce realizowana na podstawie art. 73 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP z uwzględnieniem określonego w art. 70 ust. 3 prawa szkół wyższych do autonomii. Mają tu znaczenie przede wszystkim określone w art. 28 wyżej przywołanej ustawy kompetencje senatu uczelni w zakresie ustalania programów studiów, studiów podyplomowych i kształcenia specjalistycznego, ustalania programów kształcenia w szkołach doktorskich oraz określania sposobu potwierdzania efektów uczenia się.

III. Teoria postrzegania praw i wolności

W literaturze dotyczącej teorii postrzegania praw i wolności wskazuje się, iż postrzeganie wolności akademickiej zależy od trzech grup czynników. Pierwsza grupa obejmuje czynniki związane z warunkami realizacji praw człowieka w danym państwie. Dotychczasowe badania potwierdziły, iż osoby przebywające w tym samym państwie będą różnie postrzegać warunki realizacji praw człowieka w zależności od swoich doświadczeń życiowych, możliwości i dostępnych informacji²³. Wzrost przemocy w danym państwie²⁴ oraz prowa-

²² Stachowiak-Kudła M., *Wolność nauki i nauczania oraz autonomia uczelni a jakość naukowa uniwersytetów*, „Przegląd Sejmowy” 2016, t. 137, nr 6, s. 134.

²³ C. Anderson, A. Paskeviciute, M. Sandovici, Y. Tverdova, *In the eye of the beholder? The foundations of subjective human rights conditions in East-Central Europe*, „Comparative Political Studies” 2005, t. 38, nr 7, s. 771–798.

²⁴ C. Anderson, P.M. Regan, R.L. Ostergard, *op.cit.*, s. 439–456; D.-G. Barton, C. Hillebrecht, S.C. Wals, *op.cit.*, s. 293–313.

dzenie działalności przez dużą liczbę międzynarodowych organizacji pozarządowych²⁵ prowadzi do bardziej negatywnej opinii na temat realizacji praw człowieka. Przy czym wpływ na postrzeganie praw człowieka ma nie tylko obecna sytuacja w danym państwie, ale także przeszłe represje, poziomy demokracji oraz konflikty zbrojne i wojny domowe²⁶. Z drugiej strony postrzeganie realizacji praw człowieka w państwach demokratycznych²⁷ i o wysokim poziomie rozwoju gospodarczego²⁸ będzie bardziej pozytywne.

W zakresie drugiej z grup czynników dotychczasowe badania potwierdziły, iż poszczególne uczelnie mogą różnić się pod względem tworzenia odpowiednich warunków do realizacji wolności akademickiej. Terence Karran i Lucy Mallinson wykazali, że deklarowany przez respondentów poziom ochrony wolności akademickiej na brytyjskich uniwersytetach ma pozytywny związek z pozycjami tych instytucji w światowych rankingach²⁹.

Trzecia grupa czynników dotyczy predyspozycji posiadaczy praw i wolności do odmiennej oceny warunków realizacji tych praw. Osoby z wyższym wykształceniem mają silniejsze wartości w zakresie praw człowieka, co czyni je bardziej krytycznymi w państwach, w których prawa człowieka są łamane³⁰. Zwykle wystawiają bardziej negatywne oceny w zakresie warunków realizacji praw człowieka niż osoby słabiej wykształcone³¹. Na postrzeganie praw człowieka może wpływać przynależność do mniejszościowej grupy etnicznej. Niektóre badania pokazują, że mniejszości etniczne bardziej negatywnie oceniają stan demokracji³² i praw człowieka³³ w państwie zamiesz-

²⁵ D.R. Davis, A. Murdie, C.G. Steinmetz, *Makers and shapers: Human rights INGOs and public opinion*, „Human Rights Quarterly” 2012, t. 34, nr 1, s. 224.

²⁶ S. Poe, C.N. Tate, L.C. Keith, *Repression of the human right to personal integrity revisited: A global cross-national study covering the years 1976–1993*, „International Studies Quarterly” 1999, t. 43, nr 2, s. 291–313.

²⁷ M. Carlson, O. Listhaug, *op.cit.*, s. 476.

²⁸ S. Poe, C.N. Tate, L.C. Keith, *op.cit.*, s. 291–313.

²⁹ T. Karran, L. Mallinson, *Academic freedom and world-class universities: a virtuous circle?* „Higher Education Policy” 2019, t. 32, nr 3, s. 397–417.

³⁰ C. Anderson, A. Paskeviciute, M. Sandovici, Y. Tverdova, *op.cit.*, s. 771–798.

³¹ M. Carlson, O. Listhaug, *op.cit.*, s. 465–483.

³² G. Evans, C.S. Lipsmeyer, *The democratic experience in divided societies: The Baltic states in comparative perspective*, „Journal of Baltic Studies” 2001, t. 32, nr 4, s. 379–401.

³³ J.D. Fearon, D.D. Laitin, *Violence and the social construction of ethnic identity*, „International Organization” 2000, t. 54, nr 4, s. 845–877.

kania niż członkowie grupy większościowej. Krajowi naukowcy bardziej pozytywnie odczuwają realizację wolności akademickiej niż ich zagraniczni koledzy³⁴. Postrzeganie wolności akademickiej zależy ponadto od pozycji naukowej członka społeczności akademickiej. Badania dowodzą, iż profesorem na uniwersytetach amerykańskich zatrudnieni na czas nieokreślony są bardziej ośmieleni do korzystania z wolności nauczania i badania kontrowersyjnych tematów niż ich koledzy z niższym stopniem naukowym zatrudnieni na czas określony³⁵.

IV. Charakterystyka badanej grupy

W celu określenia, jak jest postrzegana realizacja wolności akademickiej w Polsce przeprowadzono w okresie od marca 2022 r. do lutego 2023 r. badanie ankietowe. Kwestionariusz ankiety wysłano do 4449 nauczycieli akademickich. Uzyskano 498 odpowiedzi. Po kontroli merytoryczno-formalnej materiału źródłowego do analizy zakwalifikowano 431 kwestionariuszy ankiety wypełnionych przez nauczycieli akademickich reprezentujących te dyscypliny naukowe, które jak wykazał Jaime Teixeira da Silva³⁶ są szczególnie narażone na naruszenia wolności akademickiej, a zatem historię, nauki o polityce i administracji, nauki prawne i nauki socjologiczne. W bazie Polon zawarto informacje o 5162 doktorach, 9410 doktorach habilitowanych i 2507 profesorach reprezentujących cztery dyscypliny naukowe wybrane do badania (w sumie 17079 nauczycieli akademickich). Liczba 431 uzyskanych ankiet z badanej populacji wynosi zatem 2,5%.

Oceniając strukturę badanej zbiorowości nauczycieli akademickich według płci należy wskazać, iż występuje lekkie niedoreprezentowanie mężczyzn w próbie względem badanej populacji (58% w próbie, 63,6% w populacji). Pro-

³⁴ M.H. Romanowski, R. Nasser, Faculty perceptions of academic freedom at a GCC university, „Prospects” 2010, nr 40, s. 481–497.

³⁵ S.J. Ceci, W.M. Williams, K. Mueller-Johnson, *Is tenure justified? An experimental study of faculty beliefs about tenure, promotion, and academic freedom*, „Behavioral and Brain Sciences” 2006, t. 29, nr 6, s. 553–569.

³⁶ J.A. Teixeira da Silva, *How to shape academic freedom in the digital age? Are the retractions of opinionated papers a prelude to „cancel culture” in academia?* „Current Research in Behavioral Sciences” 2021, nr 2.

fesorowie stanowili 12,1% respondentów, profesorowie uczelni – 29,2%, adiunkci – 55%, natomiast asystenci – 3,7%. Uwzględniając kryterium stażu pracy, 40% respondentów przepracowała więcej niż 20 lat, 34% 11–20 lat, 15% 6–10 lat, 7% 3–5 lat, natomiast 3,5% przepracowała mniej niż 3 lata³⁷. Uwzględniając kryterium wielkości miasta, stwierdzono, że blisko 96% respondentów pracowała w szkołach wyższych zlokalizowanych w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców. Natomiast 3,7% pracowała w szkołach wyższych zlokalizowanych w miastach od 20 do 100 tys. mieszkańców. Uwzględniając kryterium okresu funkcjonowania szkoły wyższej 36,6% respondentów pracowała w szkołach o długiej tradycji kształcenia (powyżej 100 lat), 32,3% w szkołach funkcjonujących od 61 do 100 lat, 23,7% w szkołach kształcących od 31 do 60 lat, natomiast 12,1% w szkołach mających krótką tradycję kształcenia od 10 do 30 lat i 1,4% poniżej 10 lat. Większość respondentów pracowała w szkołach publicznych – 97,4%.

V. Wyniki badań

Wyniki analizy pokazały, iż 34% respondentów spotkała się z przejawami naruszeń wolności akademickiej, w tym 63 naukowców reprezentujących nauki prawne, 33 z nauk socjologicznych, 26 z nauk o polityce i administracji oraz 24 z historii. Najbardziej narażoną na naruszenia tej wolności dyscypliną są nauki socjologiczne: 37,5% respondentów deklarujących tę dyscyplinę spotkała się z naruszeniami, natomiast 62,5% z nimi się nie spotkała. Generalnie jednak poziom jest zbliżony: historia: 35%, nauki o polityce i administracji: 33,3%, nauki prawne: 32%.

Zaproponowano 9 zmiennych opisujących naruszenia wolności akademickiej. Formułując pytania w kwestionariuszu, na bazie których zaproponowano te zmienne wzorowano się na pytaniach użytych przez Karran i Mallinson³⁸. Badanie wolności akademickiej ograniczono do badania wolności poglądów naukowych wyrażonych w publikacji naukowej, na konferencji naukowej bądź

---

³⁷ W kwestionariuszu ankiety poproszono o zaznaczenie okresu czasu przepracowanego w szkole wyższej. Kwestionariusz ankiety nie zawierał pytania o zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony z uwagi na brzmienie art. 117 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

³⁸ T. Karran, L. Mallinson, *op.cit.*, s. 397–417.

podczas zajęć dydaktycznych, oraz do wolności ogłaszania wyników tych badań. Innymi słowy pytania dostosowano do istoty wolności akademickiej wskazanej przez Trybunał Konstytucyjny³⁹. Zmienna „odmowa awansu” opisuje odmowę awansu z powodu poglądów naukowych. Zmienna „degradacja na niższe stanowisko” oznacza przeniesienie osoby zatrudnionej z powodu poglądów naukowych na niższe stanowisko, na przykład starszego wykładowcy. Zmienna „dodatkowe zadania” została utworzona z połączenia dwóch pytań dotyczących nałożenia ze względu na poglądy naukowe dodatkowych zadań organizacyjnych/administracyjnych oraz dodatkowych obowiązków dydaktycznych lub badawczych. Zmienna „odmowa finansowania” opisuje odmowę z powodu poglądów naukowych finansowania badań lub aparatury badawczej. Zmienna „odwołanie ze stanowiska” powstała z połączenia trzech pytań dotyczących odwołania ze stanowiska lub groźby odwołania ze względu na poglądy naukowe wyrażone w publikacji naukowej, na konferencji lub podczas zajęć dydaktycznych. Zmienna „postępowanie dyscyplinarne” powstała z połączenia trzech pytań dotyczących wszczęcia postępowania dyscyplinarnego lub groźby wszczęcia takiego postępowania ze względu na poglądy naukowe wyrażone w publikacji naukowej, na konferencji lub podczas zajęć dydaktycznych. Zmienna „postępowanie sądowe” powstała z połączenia czterech pytań dotyczących groźby wszczęcia postępowania sądowego z powodu poglądów naukowych przez instytucję państwową, przełożonego, nauczyciela akademickiego z innej uczelni, inną osobą niebędącą nauczycielem lub inny podmiot. Zmienna „ograniczanie badań” powstała z połączenia trzech pytań i opisuje zmuszanie naukowca do zmiany tematyki badań naukowych, niepublikowania wyników badań lub zmiany sformułowanej opinii naukowej. Z uwagi na to, iż powyższe zmienne opisują przede wszystkim sytuacje naruszania wolności akademickiej przez instytucję państwową lub przełożonego dodano jeszcze jedną zmienną „nękanie” z powodu poglądów naukowych przez koleżanki lub kolegów z pracy.

Tylko jedna zmienna „okres czasu przepracowany” przez pracownika w szkole wyższej jest istotna na poziomie 10%. Co oznacza, że osoby, które dłużej pracują zgłaszają więcej naruszeń wolności akademickiej. Nie są istotne zmienne: „płeć”, „stanowisko”, „długość prowadzenia kształce-

---

³⁹ Zobacz Wyrok TK z 12 kwietnia 2012 r. sygn. akt SK 30/10 (Dz.U. poz. 431).

nia” przez szkołę wyższą i „kategoria miasta”, w której uczelnia się mieści. Z kolei określenie istotności zmiennej „typ szkoły wyższej” nie jest możliwe z uwagi na zbyt małą liczbę ankiet wypełnionych przez nauczycieli akademickich zatrudnionych w szkołach niepublicznych. Analiza pokazała, iż odmowa awansu najczęściej zdarza się przy dłuższym okresie pracy w szkole wyższej a najrzadziej, jeżeli szkoła funkcjonuje od dłuższego czasu. Przeniesienie osoby zatrudnionej z powodu poglądów naukowych na niższe stanowisko częściej zdarza się przy dłuższym okresie przepracowania w szkole, a rzadziej im wyższe jest stanowisko danej osoby. Odmowa z powodu poglądów naukowych finansowania badań lub aparatury badawczej jest tym mniej prawdopodobna im dłużej szkoła funkcjonuje. Ograniczanie badań przez zmuszanie naukowca do zmiany tematyki badań naukowych, niepublikowania wyników badań lub zmiany sformułowanej opinii naukowej jest tym radsze im wyższe naukowiec posiada stanowisko i im dłużej szkoła prowadzi działalność, natomiast częściej występuje przy dłuższym okresie pracy w szkole wyższej. Zmienne „dodatkowe zadania”, „nękanie”, „postępowanie dyscyplinarne”, „odwołanie ze stanowiska”, „postępowanie sądowe” nie mają związku z cechami szkoły wyższej ani cechami członka społeczności akademickiej.

Naciski zmierzające do wymuszenia zmiany tematyki badań naukowych, niepublikowania wyników badań, bądź też zmiany sformułowanej opinii najczęściej były formułowane przez przełożonego i inną instytucję (odpowiednio w 53 i 33 przypadkach), rzadziej przez koleżankę/kolegę z pracy (w 25 przypadkach), a najrzadziej przez władze państwowe (w 7 przypadkach).

Do oceny stopnia ochrony wolności akademickiej użyto pytania: W jakim stopniu Pani/Pan uważa, że Pani/Pana wolność akademicka jest chroniona? Respondenci zostali poproszeni o odpowiedź w siedmiostopniowej skali Likerta. Analiza metodą najmniejszych kwadratów wykazała, iż stopień postrzeganej realizacji wolności akademickiej w Polsce jest nieco wyższy niż średni (53%). Trzeba jednak pamiętać, iż badanie przeprowadzono wśród naukowców reprezentujących dyscypliny najbardziej narażone na naruszenia. Analiza wykazała, iż kobiety uczestniczące w badaniu bardziej negatywnie niż mężczyźni oceniają realizację wolności akademickiej. Stopień postrzeganej wolności akademickiej jest wyższy u osób, które zajmują stanowiska profesora i profesora uczelni. To spostrzeżenie jest zbieżne z opisanymi wyżej bada-

niami na uniwersytetach amerykańskich⁴⁰. Analiza wykazała również, że kategoria miasta nie ma znaczenia.

Można przypuszczać, że osoby, które spotkały się z naruszeniami wolności akademickiej będą szukały pomocy organu uczelni, do którego zadań należy zapewnianie w uczelni poszanowania tej wolności. Tymczasem badanie wykazało, iż większość respondentów, która spotkała się z naruszeniami wolności akademickiej na pytanie, czy w instytucji, w której Pani/Pan pracuje został powołany organ, do którego nauczyciel akademicki może złożyć skargę dotyczącą łamania wolności akademickiej odpowiedziała „nie wiem” (68%), odpowiedzi „nie” udzieliło z kolei 13%. Odpowiedzi na powyższe pytanie są o tyle ciekawe, że zgodnie z przepisami art. 23 ust. 2 pkt 2a ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, zapewnianie poszanowania wolności akademickiej należy do zadań rektora, a zatem organu funkcjonującego w każdej uczelni.

VI. Podsumowanie

Wyniki badań przedstawione w niniejszym artykule dotyczą przede wszystkim osób zatrudnionych w uczelniach publicznych. Dowodzą, że postrzeganie wolności akademickiej jest zróżnicowane.

Przyjęte w artykule hipotezy zostały zweryfikowane pozytywnie a uzyskane wyniki pozwoliły na wyciągnięcie dwóch podstawowych wniosków. W największym stopniu naruszenia odczuwają nauczyciele akademicy na stanowisku adiunkta, którzy jednocześnie mają długi staż pracy. Taki wynik nie dziwi, ponieważ szkoły wyższe ograniczają rozwój osób, które nie osiągnęły wysokiego stanowiska a pracują długo. Przyczyny tego zjawiska prawdopodobnie wynikają z ograniczonych środków finansowych dla szkół wyższych. Ograniczone finansowanie powoduje, że władze wydziałów wolą wspierać finansowo młodych naukowców, którzy dobrze rokują na awans, ograniczając środki tym naukowcom, którzy długo pracują a awansu nie osiągnęli. Nauczyciele akademicy zatrudnieni w uczelniach o długiej tradycji kształcenia – zgodnie z przewidywaniami – pozytywniej odczuwają realizację wolności akademickiej niż ich koledzy zatrudnieni w uczelniach o krótkiej tradycji kształ-

⁴⁰ S.J. Ceci, W.M. Williams, K. Mueller-Johnson, *op.cit.*, s. 553–569.

cenia. Uczelnie o długiej tradycji kształcenia mają większe doświadczenie w zdobywaniu dodatkowego finansowania. Są też postrzegane, jako bardziej atrakcyjne przez kandydatów na studia, co powoduje, że dysponują większymi wpływami z czesnego⁴¹. Posiadając odpowiednie środki finansowe do realizacji przypadających im zadań władze uczelni czy też wydziału stwarzają lepsze warunki realizacji wolności akademickiej.

Wkład niniejszego badania w rozwój teorii postrzegania praw i wolności polega na wskazaniu, iż postrzeganie realizacji wolności akademickiej przez nauczycieli akademickich w polskich uczelniach publicznych jest bardziej pozytywne, gdy uczelnia, na której pracują ma długą tradycję kształcenia. Badanie potwierdza ponadto ustalenia Stephen J. Ceci, Wendy M. Williams i Katrin Mueller-Johnson, iż postrzeganie wolności akademickiej zależy od pozycji naukowej nauczyciela akademickiego⁴².

Literatura

- Anderson C., Paskeviciute A., Sandovici M., Tverdova Y., *In the eye of the beholder? The foundations of subjective human rights conditions in East-Central Europe*, „Comparative Political Studies” 2005, t. 38, nr 7.
- Anderson C., Regan P.M., Ostergard R.L., *Political repression and public perceptions of human rights*, „Political Research Quarterly” 2002, t. 55, nr 2.
- Barton D.-G., Hillebrecht C., Wals S.C., *A neglected nexus: Human rights and public perceptions*, „Journal of Human Rights” 2017, t. 16, nr 3.
- Berlin I., *Introduction [w:] Liberty. Incorporating four essays on liberty*, red. H. Hardy, Oxford 2004 [1969].
- Carlson M., Listhaug O., *Citizens’ perceptions of human rights practices: an analysis of 55 countries*, „Journal of Peace Research” 2007, t. 44, nr 4.
- Ceci S.J., Williams W.M., Mueller-Johnson K., *Is tenure justified? An experimental study of faculty beliefs about tenure, promotion, and academic freedom*, „Behavioral and Brain Sciences” 2006, t. 29, nr 6.
- Chorążewska A., *Wolność nauczania a autonomia edukacji akademickiej zgodnie z ustawą 2.0*, „Przeгляд Prawa Konstytucyjnego” 2023, nr 1.

⁴¹ Zob.: J. Kudła, M. Stachowiak-Kudła, A. Figurski. *Quality of teaching and research in public higher education in Poland: Relationship with financial indicators and efficiency*. „Central European Management Journal” 2016, t. 24, nr 4, s. 88–108.

⁴² S.J. Ceci, W.M. Williams, K. Mueller-Johnson, *op.cit.*, s. 553–569.

- Davis D.R., Murdie A., Steinmetz C.G., *Makers and shapers: Human rights INGOs and public opinion*, „Human Rights Quarterly” 2012, t. 34, nr 1.
- Evans G., Lipsmeyer C.S., *The democratic experience in divided societies: The Baltic states in comparative perspective*, „Journal of Baltic Studies” 2001, t. 32, nr 4.
- Fearon J.D., Laitin D.D., *Violence and the social construction of ethnic identity*, „International Organization” 2000, t. 54, nr 4.
- Garlicki L., *Komentarz do art. 73 [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, t. III*, red. L. Garlicki, Warszawa 2003.
- Gołda-Sobczak M., *Aspekt międzynarodowy statusu wolności akademickiej w kulturze europejskiej*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2014, nr 3.
- Henderson C., *Population pressures and political repression*, „Social Science Quarterly” 1993, t. 74, nr 2.
- Jarosż-Zukowska S., Żukowski Ł., *Wolność badań naukowych i nauczania [w:] Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014.
- Karran T., *Academic freedom in Europe: a preliminary comparative analysis*, „Higher Education Policy” 2007, t. 20.
- Karran T., Mallinson L., *Academic freedom and world-class universities: a virtuous circle?* „Higher Education Policy” 2019, t. 32, nr 3.
- Kudła J., Stachowiak-Kudła M., Figurski A., *Quality of teaching and research in public higher education in Poland: Relationship with financial indicators and efficiency*. „Central European Management Journal” 2016, t. 24, nr 4.
- Melosik Z., *Wolność akademicka. Konteksty i rekonstrukcje*, „Rocznik Lubuski” 2015, t. 41, nr 2.
- Poe S., Tate C.N., Keith L.C., *Repression of the human right to personal integrity revisited: A global cross-national study covering the years 1976–1993*, „International Studies Quarterly” 1999, t. 43, nr 2.
- Romanowski M.H., Nasser R., *Faculty perceptions of academic freedom at a GCC university*, „Prospects” 2010, nr 40.
- Spannagel J., *Introducing Academic Freedom in Constitutions: a new global dataset, 1789–2022*, „European Political Science” 2023.
- Stachowiak-Kudła M., *Wolność nauki i nauczania oraz autonomia uczelni a jakość naukowa uniwersytetów*, „Przegląd Sejmowy” 2016, t. 137, nr 6.
- Stachowiak-Kudła M., *Academic freedom as a source of rights’ violations: a European perspective*, „Higher Education” 2021, t. 82, nr 5.
- Stachowiak-Kudła M., Westa S., Santos Botelho C., Bartha I., *Academic freedom as a defensive right*, „Hague Journal on the Rule of Law” 2023, nr 15.
- Świstak M., *Autonomia publicznych uczelni akademickich w Polsce*, Lublin 2022.

Teixeira da Silva J.A., *How to shape academic freedom in the digital age? Are the retractions of opinionated papers a prelude to „cancel culture” in academia?* „Current Research in Behavioral Sciences” 2021, nr 2.

Wasilewski A., *Wolność nauki jako przedmiot regulacji prawnej*, „Studia Iuridica” 1996, nr XXXII.